

«ТАСДИҚ МЕКУНАМ»

Ректори Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзади илмҳои педагогӣ, дотсент Сафарзода Д. Ҷ.

« _____ » 2024 с.

ТАҚРИЗИ

муассисаи пешбар – Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба диссертатсияи номзади Исмадулло Сунъатулло дар мавзуи «Таъсири омилҳои миллию этникӣ ба равандҳои сиёсии Шарқи анъанавӣ (таҷрибаи Афғонистон)» аз рӯи ихтисоси 23.00.02 – Ниҳодҳо, равандҳо ва технологияҳои сиёсӣ

Мутобиқати муҳтавои диссертатсия ба ихтисос ё соҳаи илми эълошуда. Рисолаи номзади Исмадулло Сунъатулло яке аз масъалаҳои муҳимми ҷомеаи анъанавиро дар мисоли Афғонистон дар бар гирифта, таҳлили вазъи таърихӣю этникии он, нақши ҳизбу ҳаракатҳои сиёсӣ ва нерӯҳои мухталифи сиёсиро дар ҳалли масъалаҳои миллию этникӣ ва моҳияти қавмӣ ҳаракатҳои сиёсии муосири Афғонистон фаро мегирад. Дар шароити низоми сиёсии олами муосир Афғонистон бо ҳамин мушкилот, муқовиматҳои миллию этникӣ, қавмгарой мақоми хоссаро касб намудааст. Рисолаи номзади Исмадулло Сунъатулло таҳти унвони «Таъсири омилҳои миллию этникӣ ба равандҳои сиёсии Шарқи анъанавӣ (таҷрибаи Афғонистон)» барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои сиёсӣ аз рӯи ихтисоси 23.00.02 – Ниҳодҳо, равандҳо ва технологияҳои сиёсӣ, ки аз рӯи он ба шурои диссертатсионӣ мувофиқи фармоиши Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1-уми ноябри соли 2021, таҳти №311/01 ҳуқуқи қабул ба диссертатсияҳо барои ҷимоя дода шудааст, мувофиқ мебошад.

Мубрам будани мавзуи диссертатсия. Ҳаёти сиёсии Афғонистон ҳамчун давлат дар тӯли асрҳо қариб давраи ором ва инкишофи муътадилро ёд надорад. Солҳои зиёдед, ки ҷанги шаҳрвандӣ идома дорад. Он ҳамчун монеаи асосии инкишофи кишвар аҳолиро ба таври умумӣ ба мушкилот ва зиддиятҳои байниҳамдигарӣ рӯ ба рӯ гардондааст.

Дар миллатшиносии олам назарияи мухталифи муносибатҳои милли ҷой доранд. Муҳаққиқон дар заминаи таҷрибаи мамлакатҳои гуногун ва таҳлилу хулосагириҳои илмӣ ва омӯзишҳои гуногун моҳият ва хусусиятҳои равандҳои мазкурро муайян намуда, мақом ва нақши

умумиятҳои миллию этниро дар раванди инкишофи кишварҳо муайян менамоянд. Дар шароити Афғонистони муосир, ки ҷомеаи гуногунҷеҳрагии миллию этниро ба таври воқеӣ инъикос менамояд дуруст муайян намудани мақом ва нақши умумиятҳои миллию этникӣ ва муносибатҳои байниҳамдигарии онҳо дар равандҳо ва ҳалли масъалаҳои инкишофи сиёсӣ аҳаммияти муҳим пайдо менамоянд. Чунин хусусиятҳои масъала тавачҷуҳи муҳаққиқи ҷавонро ба худ кашида, ба сифати объекти таҳқиқот қарор гирифтааст.

Муаллифи рисола, пеш аз ҳама, ба муҳимияти мавзӯ рӯ оварда, онро ҳамаҷониба омӯхта, таҳлил ва хулосагирӣ намудааст. Ба таври амиқ ҷойгоҳи «омили сиёсӣ»-ро дар рушди «раванди сиёсӣ» нишон дода, бо ҳамин собит намудааст, ки малакаи зарурӣ ва лозимии таҳқиқотчи муваффақро пайдо намудааст. Таъсири омилҳои миллию этникӣ ба равандҳои сиёсии кишварҳои Шарқи анъанавӣ ва дар ин радиф авҷ гирифтани баҳсҳо доир ба дурнамои инкишофи давлатдории Афғонистон ба ҳисоб меравад. Масъалаи мазкур кайҳост, ки диққати донишмандон ва коршиносонро ба худ мекашад. Андешаҳо гуногунанд ва роҳҳои воситаҳои ҳалли масъала низ дар сатҳ ва шаклҳои мухталиф баён мешаванд. Аз ин ҷост, ки дарёфти роҳи воситаҳои асосии масъала чандон осон нагардидааст. Мушкилиҳои таҳқиқотӣ, ки бештар ҷанбаи методологӣ ва идеологӣ доранд хеле зиёданд.

Афғонистон кишварест, ки дар он қавмҳо, забонҳо, фарҳангҳо ва мазҳабҳои гуногун дар канори ҳам умр ба сар мебаранд. Робитаҳои ин гурӯҳҳо ва нақшу мавқеияти онҳо дар сохтори қудрати сиёсӣ яке аз масъалаҳои асосии ҷомеа ба шумор меравад. Дар солҳои ҷанги шаҳрвандӣ марзбандиҳои қавмӣ мушаххастару густурдатар гардида, қувваҳои сиёсӣ ба таври ошкор ба гурӯҳҳои паштун, тоҷик, ҳазора, ўзбек ва ғайра тақсим шуданд. Аз лиҳози мазҳабӣ низ хати возеҳи фосилавӣ, гурӯҳҳои суннӣ ва шиаро аз ҳам ҷудо мекунад. Ин гурӯҳҳои қавмӣ ва мазҳабӣ ҳам аз набудани як неруи сиёсии миллӣ, ки аз манфиатҳои тамоми мардуми Афғонистон намоёндагӣ кунад, сӯистифода намуда, кишварро байни худ тақсим кардаанд. Дар ҳама асноди сиёсӣ, аз ҷумла мувофиқатномаи Бонн барои саҳмигирии ҳамаи қавмҳо дар системаи сиёсии ояндаи кишвар таъкид бар амал омадааст. Ҷустуҷӯи роҳи воситаҳои ҳалли оқилона ва одилонаи масъалаи миллию этникӣ дар Афғонистон, яъне бо ба инобат гирифтани манфиатҳои ҳар гуна умумияти иҷтимоӣ яке аз муҳимтарин ҳадафҳои ҷомеаи афғонӣ ва ҳар гуна иттиҳодияи сиёсӣ, ки худро дар доираи қудратҳо дидан мехоҳад, ба шумор меравад.

Саҳми муаллифи таҳқиқот дар омӯзиши масъалаи мазкур назаррас аст. Ӯ тавонистааст, ки дархостҳоро мураттаб сохта, пешниҳодоти амалӣ ва пешбиниҳои илмиро дар мавриди масъалаҳои таҳқиқшаванда иброз намояд. Диссертант дар рафти таҳқиқи масъалаҳои гуногуни

назариявию амалии муносибатҳои миллию этникӣ, асарҳои зиёди муҳаққиқони шинохта ва донишмандони воқеиро истифода намуда, кӯшидааст, ки онҳоро ба сифати манбаъ ва захираҳои сатҳи гуногун дар раванди таҳлил ва хулосагириҳо мавриди истифода қарор диҳад.

Диссертатсия аз ҷониби муаллиф мустақилона навишта шуда, дорои навгониҳои илмӣ мебошад. Сатҳи гузориши масъала ва ҷустуҷӯи роҳу воситаҳои модерникунонии муносибатҳои байниҳамдигарии қавмҳо ва мардумони Афғонистон ва оқибат ба ваҳдати милли овардани онҳо нуктаҳои мемурад, ки дар бораи онҳо дар адабиёти сиёсӣ чандон сухани нав ва зиёде гуфта нашудаанд. Худи таҳлили мақоми халқҳо ва қавмҳо дар ҳаёти сиёсии Афғонистон, дараҷаи ба муборизаҳо ва кашмакашиҳо кашида шудани онҳо ва инчунин мақсадҳои онҳою эҳтимолияти амалишавии онҳо ба ҷумлаи дархостҳо ва навгониҳои илмӣ назаррас ба шумор мераванд. Натиҷа ва нуктаҳои навини илмӣ ба ҳимоя пешниҳодшаванда саҳми шахсии муаллифи диссертатсияро нишон медиҳанд.

Мақсади асосии таҳқиқотро таҳқиқ ва хулосагирии таъсири омилҳои миллию этникӣ ба раванди сиёсии Афғонистон ҳамчун кишвари анъанавии минтақа ташкил менамояд.

Бо дарназардошти мақсади муайянгардида иҷрои вазифаҳои зерин заруранд:

- таҳқиқ ва натиҷагирӣ аз раванди ташаккул ва инкишофи вазъи таърихӣ – этникии Афғонистон;

- мавриди омӯзиш қарор додани нақши ҳизбу ҳаракатҳои сиёсӣ дар раванди танзими масъалаҳои милли – этникӣ дар Афғонистон;

- баррасӣ намудани моҳияти қавмии ҳаракатҳои сиёсии Афғонистон, таҳқиқи масъалаи мазкур дар мисоли ҷунбиши «Толибон»;

- мавриди таҳлилу баррасӣ қарор додани таҷрибаи демократияи федералӣ, дарки ҷойгоҳи доктринаи федерализм дар воқеияти Афғонистон;

- омӯзиши воқеияти қавмӣ дар Афғонистон ҳамчун кишвари анъанавии Шарқ, таҳқиқи таъсири омилҳои қавмӣ ба низоми сиёсии он;

- таҳлил ва хулосагирии таълимоти федераликунонии Афғонистон, баррасии мавқеи манфиатҳои миллии кишварҳои минтақа дар воқеияти ин андеша;

- омӯзиш ва таҳқиқи мақом ва ҷойгоҳи тоҷикон дар раванди сиёсию этникии Афғонистон;

- таҳлил ва баррасии дурнамои ҳокимияти паштунҳо бо дарназардошти ташаккули вазъияти нави миллию этникӣ;

- таҳқиқи таҳаввули нақши умумиятҳои дигари миллию этникӣ дар ҳаёти сиёсии Афғонистон.

Дар раванди омӯзиши масъалаҳои миллию этникӣ ва таъсири онҳо ба равандҳои сиёсии Афғонистон ба муаллиф муяссар гардидааст, ки

натичаҳои таҳқиқотро ошкор созад. Пеш аз ҳама, навгонии кори диссертатсиониро ба таври системавӣ нишон диҳад. Инчунин, таъкид мегардад, ки навгонии илмӣ таҳқиқот аз мақсад ва вазифаҳои кори таҳқиқоти бармеояд. Он ҷиҳатҳои зеринро фаро гирифтааст:

- раванди ташаккул ва рушди вазъи таърихӣ – этникии Афғонистон таҳқиқ гардидааст;

- нақши ҳизбу ҳаракатҳои сиёсӣ дар раванди танзими масъалаҳои миллию этникӣ дар Афғонистон мавриди омӯзиш қарор дода шуданд;

- моҳияти қавмӣ ҳаракатҳои сиёсии муносири Афғонистон мавриди баррасӣ қарор гирифта, таҳқиқи масъалаи мазкур дар мисоли ҷунбиши «Толибон» таҳқиқ гардидааст;

- таҷрибаи ҷаҳонӣ демократияи федералӣ мавриди таҳлилу баррасӣ қарор дода шуда, дарки таълимоти федерализм дар воқеияти Афғонистон қиёс гардидааст;

- воқеияти қавмӣ дар Афғонистон ҳамчун кишвари анъанавии Шарқ омӯхта, таъсири омили қавмӣ ба низоми сиёсии кишвар таҳқиқ шудааст;

- федераликунонии Афғонистон таҳлил гардида, мавқеи манфиатҳои миллии кишварҳои минтақа дар татбиқи он мавриди баррасӣ қарор дода шуданд; нақши тоҷикон дар равандҳои этникии Афғонистон омӯхта ва таҳқиқ гардидаанд;

- масъалаҳо ва дурнамои ҳукмронии паштунҳо дар Афғонистон бо дарназардошти ба вуҷуд омадани вазъияти нави миллию этникӣ таҳлил ва баррасӣ гардиданд;

- таҳаввули мақоми умумиятҳо ва ақаллиятҳои дигари миллию этникӣ дар ҳаёти сиёсии Афғонистон таҳқиқ шуда, дар раванди сиёсии кишвар баррасӣ гардидааст, ҳолатҳои ҳалли онҳо нишон дода шудаанд ва ғайра.

Аҳамияти илмию назариявӣ ва амалии таҳқиқот бо муҳиммияти илмӣ ва амалии сиёсии он, ҳамчунин бо талаботи баланд ба натиҷагирии таҳлилӣ ва тавсияҳо ҷиҳати тарҳрезӣ ва пешбурди сиёсати муассиртари дохилӣ ба хотири таҳия ва татбиқи як низоми ҷавобгӯи манфиатҳои тамоми қавму қабилаҳои Афғонистон муайян карда мешавад. Натиҷаҳои илмӣ мушаххасан нишон дода шудаанд, ки онҳо аз сатҳи зарурии рӯовариҳои илмию таҳқиқотии муаллиф дарак медиҳанд.

Хулосаҳои таҳлилӣ ва тавсияҳои амалии таҳқиқот аз он иборат аст, ки натиҷагириҳо ва хулосаҳои он метавонанд дар фаъолияти сохторҳои давлатӣ – Раёсати ҷумҳурӣ, ҳукумат, вазорату ниҳодҳои дигар дар амри таҳияи сиёсати дохилӣ баҳри таъмини мусолиҳа ва ваҳдати миллӣ, таъмини сулҳу суботи ҷомеа мавриди истифода қарор бигирад.

Таҳлили муносибатҳои қавмӣ - қабилавӣ ва этникӣ - миллии Афғонистон, низоми давлатдорӣ ва таъсири он ба вазъи иҷтимоӣ, иқтисодӣ, динӣ ва фарҳангии ҷомеаи афғонӣ ҷанбаи маҷмӯӣ дорад.

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот дар шакли содаю фаҳмо ва ба таври барҷаста нишон диҳад. Ӯ бештар ба андешаҳо ва хулосаҳои муҳаққиқон рӯ оварда, мавқеи худро асоснок намуда, дар мавриди ҳалли масъалаҳо ва роҳҳои дарёфти инкишофи мутаносиб ва босуботи ҷомеаи Афғонистон андешаҳои судманд баён намудааст. Инчунин, муаллиф аз манбаҳо ва санадҳои гуногуни ҳокимияти олии мамлакат истифода намуда, андешаҳо ва коркардҳои хешро асоснок намудааст.

Дар зимни ин имкон дорад, ки маводҳои диссертатсияро дар раванди ҳалли мочарои Афғонистон ва амалигардонии он дар ҳаёти сиёсии кишвар бо мақсади таъмини инкишофи мутаносиби мамлакат истифода намуд. Инчунин маводҳои рисолаи диссертатсионӣ ҳангоми таълими донишҳои сиёсӣ ва иҷтимоӣ дар доираи предметҳои гуногуни таълимӣ истифода мешаванд.

Автореферат ва корҳои илмие, ки дар мавзӯи таҳқиқотӣ ҷоп гардидаанд мазмуни асосии рисолаи диссертатсиониро ба таври зарурӣ инъикос менамоянд. Нуктаҳои асосии таҳқиқот дар 7 мақолаҳои илмӣ баён гардидаанд, ки аз онҳо 5 мақола дар маҷаллаҳои илмӣ тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таърифи расидаанд. Ҷамчунин, нуктаҳои асосии таҳқиқоти диссертатсионӣ дар конференсияҳо ва семинарҳои гуногуни илмӣ амалии донишгоҳию ҷумҳуриявӣ аз ҷониби муаллиф дар шакли маъруза пешниҳод гардидаанд. Дар интишорот натиҷаҳои асосӣ, хулосаҳои таҳқиқот ва тавсияҳои муаллиф инъикоси худро ёфтаанд.

Диссертатсия аз номгӯи ихтисораҳо, муқаддима, тавсифи умумии таҳқиқот, се боб, ки дарбаргирандаи нух зербоб аст, баррасии натиҷаҳо, хулоса ва рӯйхати адабиёт иборат мебошад. Ҳаҷми умумии диссертатсия 197 саҳифаи матни компютерӣ мебошад.

Боби якуми рисола - «Масъалаҳои назариявӣю методологии таҳқиқи таҳаввули симои этникию сиёсии Афғонистон» таҳлили вазъи таърихӣю этникии Афғонистон, ҷойгоҳ ва муносибати нерӯҳои сиёсӣ, бахусус, ҳизбу ҳаракатҳои сиёсӣ зиёду гуногун дар инкишофи масъалаҳои миллию этникӣ ва кӯшишҳо барои ҳалли онҳо, махсусан, таъсиррасониҳои ҷунбиши «Толибон», шаклгириҳои муносибатҳои байни халқиятҳои муосири Афғонистонро дар бар мегирад.

Дар натиҷаи низои чандинсола ҷомеаи Афғонистон дар ҳолати бесарусомонӣ ва идоранашаванда қарор дорад. Яке аз омилҳо ва зухуроти муҳимтарини ин равандро набудани давлати самараноки марказӣ ва нофаҳмиҳо дар байни умумиятҳои этникӣ ба шумор меравад. Хуруҷи оммавии афғонҳо ба хориҷи кишвар ба кам шудани ҳиссаи аҳоли ва таъсиррасониҳо ба фаъолияти элитаи сиёсӣ оварда расонид. Элитаи сиёсии Афғонистон дар шароити ҳозира, ки ҳатто шаклашро гум намудааст, наметавонад, ки мақом ва ҷойгоҳи умумиятҳои миллию этникиро таҷассум намояд. Ҳолати мазкур бухрони навро дар

муносибатҳои паштунҳо ва умумиятҳои ақаллиятҳои қавмӣ ба вучуд оварда, бухрони сиёсиро амиқтар сохт. Чунин вазъ қудрати марказиро заиф карда, масъалаи тағйир додани сохтори ҳокимияти давлатӣ ва низоми давлатдориро ба вучуд овард. Мутаассифона, дар ибтидои асри ХХІ барои бунёди давлати муттамаркази Афғонистон шароити мусоид фароҳам наомадааст. Бо мақсади муттаҳидсозии ҷомеа имрӯз шакли ҳукмронии анъанавии паштунҳо бо иштироки баъзе гурӯҳҳои этникии дигар дар муносибатҳои ҳокимиятӣ интиҳоб гардидааст. Ҳоло низ дар раванди муттаҳидсозии ҷомеа риоя нагардидани таркиби мутавозини ҳукумат боиси пайдоиши низоъҳои нави этникӣ мегардад.

Дар зербоби дуюми боби аввал муаллиф ба масъалаи фаъолияти ҳизбу ҳаракатҳои сиёсии Афғонистон диққат дода, чойгоҳи онҳоро дар танзими масъалаи миллӣ муайян менамояд. Заминаҳои иштибоҳот ва қачравихо дар муносибатҳои миллӣ дар Афғонистон ҳанӯз дар фаъолияти нахустин созмонҳои сиёсӣ ва мавқеъгирии муассисон ва роҳбарони онҳо гузошта шудаанд. Барои мисол, ба андешаи як гурӯҳи донишмандон бунёдгузори чунбиши «Виш залмиён», ки аксаран намояндагони умумияти этникии паштун буданд, ҳиссиёти баланди миллатгарой доштанд.

Дар натиҷаи ҷудой дар гурӯҳи «Халқ» ва аз сафи он берун рафтани узви Кумитаи марказӣ — Муҳаммад Тоҳири Бадахшӣ ва баъзе намояндагони ғайрипаштун боз як созмони сиёсии чапгаро – «Маҳфили интизор» таъсис ёфт, ки масъалаи миллиро дар маркази фаъолияти хеш қарор дода буд.

Баъзе олимони советӣ менависанд, ки ҳангоми таҳияи лоиҳаи Конституцияи Ҷумҳурии Афғонистон дар замони М. Довудхон, «парчамиён» дар бораи таҷдиди маъмурию ҳудудӣ пешниҳодот карда буданд. Он таъмини ҳуқуқҳои баробари сокинони кишвар, рушди забонҳои миллӣ ва минтақаҳо, инчунин тартиби нави ташкили маъмурӣ ва ҳудудии кишварро бодарназардошти манфиатҳои ақаллиятҳои миллӣ дар бар мегирифт.

Дар зербоби сеюми боби якум муаллиф қайд менамояд, ки таъсири амалии фаъолияти чунбиши «Толибон» ва тасаввуроти паштунгароии онҳо бар вазъияти воқеии паштунҳо дар Афғонистон мақоми дигарро ба вучуд меорад. Омӯзиши масъалаи нишон медиҳад, ки бо вучуди аксаран аз намояндагони ин қавм ташкил шудани чунбиши «Толибон» ва бо номи ҳаркати миллигароии паштунҳо машҳур шудани онҳо, мавҷудият ва фаъолияти ин чунбиш ба мардуми паштун, хусусан, ба мардуми одӣ зиёнҳои ҷиддӣ низ овардааст.

Дар афкори умумии Афғонистон ҳамчун «неруи дастнишондаи хоричӣ», хусусан, ҳамчун «олати дасти Ҷумҳурии Ислонии Покистон ва Америка» шинохта шудани чунбиши «Толибон» низ дар масъалаи эҳтироми паштунҳо назди қавмҳои дигари кишвар таъсири манфиро

касб намудааст. Қавмҳои дигар ҳуҷуми ҷунбиши «Толибон» ба шимолро ҳамчун «дар ҳамкорӣ бо кишвари бегона ба бародарони ҳамватани худ ҳуҷум намудани паштунҳо» қабул карда, он рӯзҳои мудҳишро ба осонӣ фаромӯш карда наметавонанд.

Боби дуюми кори диссертатсионӣ - «Моҳият ва хосиятҳои асосии назария ва амалияи федераликунонӣ» ба таҳлили таҷрибаи ҷаҳонии демократияи федеративӣ ва дарки он дар Афғонистон, воқеияти этникӣ - қавмӣ ва таъсири он ба низоми сиёсии кишвар, инчунин андешаи федераликунонии Афғонистон аз мавқеи кишварҳои манфиатдор бахшида шудааст.

Дар зербоби аввали боби дуум - «Таълимоти федерализм ва эҳтимолиятҳои истифодаи амалии он дар Афғонистон» амалияи ҷаҳонии федерализм таҳлил гардидааст. Назарияи сиёсии федератсия таълимоте мебошад, ки дар он давлат дар ду сатҳ – маҳаллӣ ва миллӣ (марказӣ) идора мешавад. Дар низоми федеративӣ ҳам идоракунии марказӣ вучуд дорад ва ҳам идоракунии маҳаллӣ. Давлати федеративӣ бар пояи меъёрҳои қавмӣ, фарҳангӣ, забонӣ, сохтори ҷуғрофӣ ва сиёсӣ иқтисодӣ ба минтақаҳои тақсим мешавад, ки ҳар яке онҳо дар доираи фаъолияти маҳаллии худ аз истиқлоли муайяне бархӯрдоранд. Аммо ҳамаи сатҳҳои идоракунӣ дар масъалаҳои миллӣ ва муштарақ бар ниҳодҳои марказӣ итоат менамоянд.

Диссертант ибраз меорад, ки ҳадафи асосии федерализм ҳифзи ҳуввият ва худмухтории нисбии ҳар як ҷузъи кишвар, таъмини иштироки онҳо дар фаъолияти сохторҳои ҳокимият ва бо ин роҳ амалӣ намудани ваҳдати ҷомеа мебошад. Дар низоми федералӣ манфиатҳои ваҳдати сиёсӣ ва иқтисодӣ бо худидораи маҳаллӣ пайваст мегарданд. Давлати марказӣ сарпарастии ягонагии кишвар ва ҳукуматҳои маҳаллӣ буда, таъмини озолии мардум ва баробарии байни гурӯҳҳои этникӣ ва минтақаҳои гуногунро таъмин менамояд.

Вазифаи дигари федерализм аз он иборат аст, ки таъмини робитаҳои қавмӣ, миллӣ, этникӣ ва воҳидҳои маъмуриро бар пояи қонун танзим намояд. Дар мавриди сар задани ихтилоф ва ё бархӯрди манфиатҳои масъала бо роҳҳои сулҳомез, осоишта, бе фишор ва хушунат, аз тариқи музокирот танзим мешавад. Муҳимтарин ҷанбаи низоми федеративӣ он аст, ки гуногунии масъалаҳо ва манфиатҳои сиёсӣ, бархӯрди ниҳодҳои гуногун ҷой доранд. Ниҳодҳои миллӣ давлатӣ бояд қудрати танзими ин гуногунро дошта бошанд, то раванди фаъолияти давлати федеративиро танзим намоянд.

Дар зербоби дуюми боби дуум - «Воқеияти миллию этникӣ дар Афғонистон ва таъсири он ба низоми сиёсии кишвар» ҳангоми таҳлили воқеияти этникӣ, қавмӣ – қабилавии Афғонистон ва таъсири он ба сохти сиёсии кишвар таъкид мегардад, ки миёни донишмандон назарҳои гуногун вучуд дорад. Бархе аз коршиносони Афғонистон ҷой доштани

ихтилофҳои қавмиро дар кишвар рад карда, даъво мекунанд, ки зарурати эҷоди низоми дигари давлатдорӣ нест. Аз нигоҳи гурӯҳи дуоми коршиносон чунин муносибат на ба воқеиятҳои таърихӣ созгор аст ва на ба он чи ки имрӯз дар Афғонистон ҷой дорад.

Дар солҳои охир ин мавзӯ, ки ҳама худро афғон меноманд ё не, ба иллати рушди сиёсати қавмӣ аз сӯйи ҳалқаҳои муайян мавриди шубҳа қарор гирифтааст. Иддае аз равшанфикрон ва фаъолони сиёсии қавмҳои дигар ба истифодаи мафҳумҳои «Афғонистон» ва «афғон» муҳолифанд. Ҳифзи ҳуввияти қавмҳоро фаъолияти миллатпарастӣ ба нафъи як қавми хос медонанд.

Ақибмондагии иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва набудани фарҳанги созиш ва таҳаммул дар Афғонистон ба он мусоидат намекунад, ки кишвар аз як маркази неруманд идора шавад. Афғонистон пояҳои лозими моддӣ барои ташаккули демократияи федеративиро надорад ва ҷомеа ҳанӯз омодаи эътирофи чунин низом нест. Дуруст аст, ки дар ҷомеаи ақибмондаи Афғонистон душвориҳо ва монеаҳои зиёде дар роҳи ташаккули демократияи федеративӣ вучуд дорад. Аммо чунин душвориҳо ва монеаҳо наметавонанд надидани ниёзҳои бошанд, ки низоми сиёсиро ба зарурати ҳаётӣ барои Афғонистон табдил кардааст.

Дар зербоби сеюми боби дуум - «Федераликунонии Афғонистон дар доираи дархостҳои кишварҳои манфиатдор» ҳадафҳои давлатҳои манфиатдор дар тағйири сохти сиёсии Афғонистон муқаррар мегардад. Умуман, концепсияи федераликунонии низоми идоракунӣ дар Афғонистон як навъ кӯшишест, ки дар ибтидо муҳаққиқон ва сиёсатмадорони кишварҳои хориҷӣ ҳамчун тарҳи ҳалли мӯҷарои Афғонистон пешниҳод намуда, дар сатҳи мухталиф мавриди баҳс қарор дода шудааст. Назарҳо гуногунанд ва сиёсатмадорони касбӣ низ, ки қавмҳои мухталифро намоёндагӣ менамоёнд оид ба масъалаи мазкур дар доираи манфиатҳои хеш мавқеъ мегиранд. Аз ин ҷост, ки муаллифи рисолаи илмӣ собит менамояд, ки таълимоти федераликунонии Афғонистон беш аз фарзияи илмӣ хосияти дигареро пайдо накардааст. Зиёда аз ин, доктринаҳои гуногуне пайдо шудаанд, ки таъсири таълимоти федераликунонии Афғонистонро кам гардонида, боиси тезутунд гаштани муносибатҳои умумиятҳои миллию этникии Афғонистони муосир мегарданд. Аз ҷумла, лоиҳаи «Осиёи Наздики Бузург», ки таъсиси «Паштунистони Бузург»-ро пешбинӣ мекунад. Лоиҳаи мазкур аз ҷониби як қисми элитаи паштун дастгирӣ мешавад. Ташаббус ва татбиқи сиёсати «пуштунсозии» сохторҳои давлатӣ, ки дар давраи ҳукмронии Ҳ. Карзай ба сатҳи баландтар расонида шуд, аксуламали манфии аҳолии ғайрипаштунро ба вучуд овард. Дар натиҷа дар интиҳоботи парламенти соли 2010 паштунҳо аксариятро дар парламент аз даст доданд.

Дар боби сеюми кори диссертационӣ - «Масъалаҳо ва дурнамои танзими муносибатҳои миллию этникӣ дар Афғонистон» мавриди таҳқиқ қарор гирифтаанд.

Дар зербоби якуми боби сеюм - «Нақши тоҷикон дар равандҳои сиёсӣ этникии Афғонистон» таъкид мегардад, ки тоҷикон дар ҳаёти сиёсии Афғонистон нақши арзанда доранд. Онҳо дар ҳаёти иқтисодӣ, техникӣ ва фарҳангии Афғонистон низ саҳми назаррас доранд. Тоҷикони Афғонистон мардуми бумии ин минтақа буда, ягона миллате ҳастанд, ки сохтори қабилавӣ надоранд. Онҳо назарияи «аксарияти қавмӣ»-ро наметозиранд. Онҳо бовар доранд, ки бояд аз имтиёзот бархӯрдор бошанд. Зеро кишваре, ки имрӯз бо номи Афғонистон ёд мешавад, қисмати муҳими Хуросони таърихист. Тоҷикон эҷодгарони аслии тамаддуни минтақа, низоми пешрафтаи кишоварзӣ, молдорӣ, фарҳанги шахрсозӣ ва шахрдорӣ, низоми давлатдорӣ ва фарҳанги беҳамто мебошанд.

Зербоби дуюми боби сеюми рисола - «Масъалаҳо ва дурнамои ҳуқумронии паштунҳо дар Афғонистон ва паёмадҳои он» ном гирифта, доир ба масъалаи бартарияти паштунҳо дар ҳаёти сиёсӣ ва сохтори давлатии Афғонистон назарҳоро гирид овардааст. Аз лаҳзаи ташаккули давлати Афғонистон (1747) то имрӯз қудрати олий дар дасти намоёндагони чанд қабилаи паштун буд. Истисно, ба қудрат расидани Ҳ. Калаконӣ (соли 1929) ва Б. Раббонӣ (солҳои 1992-2002) буд. Аз ин ҷост, ки паштунҳо худро вориси ҳақиқӣ ва доимии давлати Афғонистон медонанд ва ҳуқуқи халқҳои дигарро эътироф наменамоянд. Масъалаи мазкур аз ҷониби муаллифи диссертатсия дуруст дарк гардида, он мавриди баррасӣ қарор гирифтааст.

Хулосаву натиҷаҳо ва тавсияҳои пешниҳоднамудаи диссертант аҳамияти муҳими илмию назариявӣ ва амалиро соҳиббанд, зеро онҳо барои муайян кардани самтҳои асосии рушди сиёсии ҷомеаи Афғонистон, роҳ ва воситаҳои тақмили онҳо мусоидат менамоянд.

Бо вучуди ҳамаи ин муваффақиятҳо дар рисола баъзе норасогӣҳо ва камбудии ҷой доранд. Аз ҷумла:

1. Муаллиф кӯшишҳои зиёди тавсиявӣ барои ҳалли буҳрони қавмию этникии ҷомеаи Афғонистон баён намудааст. Таъкид менамояд, ки ҷомеаи афғонӣ дар ҳоле ба ваҳдати миллий мерасад, ки сохти иҷтимоиро дар асосҳои федерализм бунёд намояд. Диссертантро зарур буд, ки дар баробари таҳқиқи федерализм дар шароити Афғонистон тарҳҳои дигари ҳалли қазияи кишварро мушаххасан нишон медод.

2. Муаллиф ба кӯшишҳои барои ҳалли қазияи Афғонистон аз ҷониби ҷомеаи ҷаҳонӣ кам тавачҷуҳ намудааст. Масалан, пешниҳоди давлати Тоҷикистон барои ташкили ҳукумати ҳамашумул таҳлил ва тавсифи зарурӣ пайдо накардааст. Беҳтар мешуд, ки ба масъалаи мазкур тавачҷуҳи бештаре зоҳир менамуд.

3. Муаллиф дар зербоби дуюми боби якум ба нақши ҳизбу ҳаракатҳои сиёсӣ дар танзими масъалаи миллий - этникӣ дар Афғонистон тавачҷуҳ намудааст. Вале рӯовариҳои арзишию идеологӣ онҳоро нишон надодааст.

Зеро масъалаҳои стратегӣ ва вазифавии ҳизбу ҳаракатҳои сиёсӣ дар шароити Афғонистон чандон равшан нестанд. Беҳтар мебуд, ки ин масъала низ мавриди таҳқиқ қарор мегирифт ва ҷойгоҳи онҳоро дар раванди сиёсии Афғонистон муқаррар менамуд.

4. Муаллиф дар раванди омӯзиш ба масъалаҳои асосии инкишофи муносибатҳои миллӣ дар Афғонистон, пеш аз ҳама, пайвастиҳо ва робитаҳои мутақобилаи вазъияти сиёсӣ ва низоми фаъолияти ҳизбу ҳаракатҳои сиёсӣ дар ҳалли масъалаи миллӣ таваччуҳи камтар намудааст.

Кори диссертатсионии Исматуллои Сунъатулло дар мавзӯи «Таъсири омилҳои миллию этникӣ ба равандҳои сиёсии Шарқи анъанавӣ (таҷрибаи Афғонистон)» ба талаботи банди 31 ва 33-и Тартиб додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо Қарори ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30-юми июни соли 2021, таҳти №267 тасдиқ шудааст, мувофиқ буда, муаллифи он сазовори мушарраф ғардидан ба дараҷаи илмии номзади илмҳои сиёсӣ аз рӯйи ихтисоси 23.00.02 – Ниҳодҳо, равандҳо ва технологияҳои сиёсӣ мебошад.

Тақриз ба талаботи банди 79-и Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30-юми июни соли 2021, таҳти №267 тасдиқ шудааст, мувофиқ мебошад.

Тақризи мазкур дар маҷлиси васеи кафедраи сиёсатшиносӣ ва робита бо ҷомеаи АИДНПҚТ аз 31.05.2024, суратмаҷлиси № 10 муҳокима ва тасдиқ шудааст.

Дар маҷлиси кафедра 11 нафар иштирок намуданд. Натиҷаи овоздиҳӣ: «тарафдор» – 11 нафар, «муқобил» – нест, «бетараф» – нест.

Раиси маҷлис:

мудири кафедраи сиёсатшиносӣ
ва робита бо ҷомеаи АИД назди

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон,

номзади илмҳои фалсафа, и.в. дотсент Қодиров З.Қ.

Омодасози лоиҳаи тақриз:

номзади илмҳои сиёсӣ, дотсент

Наïмов М.Р.

Котиби маҷлис:

номзади илмҳои сиёсӣ, дотсент

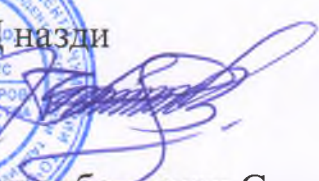
Тураева З.Ю.

Имзоҳои номзади илмҳои фалсафа, дотсент Қодиров З.Қ., номзади илмҳои сиёсӣ, дотсент Наïмов М.Р., ва номзади илмҳои сиёсӣ, дотсент Тураева З.Ю. -ро тасдиқ менамоям.

Сардори Раёсати кадрҳо,

корғузори ва корҳои махсуси АИД назди

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Ғаïров Ф.З.

Суроғаи муассиса:

734003, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Саид Носир 33

Тел: (+992 37) 224-17-86, Info@apa.tj, www.apa.tj